

بررسی اهمیت و راه کارهای توسعه مشارکت مردمی در طرح های آبخیزداری

● محمد تقی دستورانی - استادیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه یزد

● علی طالبی - استادیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه یزد

● علیرضا نفرزادگان - دانشجوی کارشناسی ارشد آبخیزداری دانشگاه یزد

چکیده

در دهه اخیر، به کارگیری مشارکت مردمی همه جانبه در سراسر جهان به عنوان یکی از پارامترهای اصلی در اجرای صحیح طرح های مدیریت جامع منابع آب و آبخیز از اهمیت ویژه ای برخوردار شده است. در کشور ما به جز در موارد اندکی، متاسفانه مشارکت حوضه نشینان در طرح های آبخیزداری اغلب محدود به استفاده از نیروی جسمی افراد می شود. بدون تردید ارتقاء مشارکت از مرحله اول تا مراحل بالاتر یعنی مشارکت در تصمیم گیری ها، برنامه ریزی خاص خود را طلب می کند و صاحب نظر ان معتقدند که مکاتیزم آن از طریق فرآیند توامندسازی امکان پذیر است که سیاستی جهت قادر سازی اشار مختلف مردم جهت ایجاد تشکل های مردمی می باشد. یکی از تشکل های قانونی در کشور که بتواند موضوعات آبخیزداری را در بربگیرد تعاوونی ها می باشد. به طور کلی با ایجاد انگیزه های مشارکت و اعتمادسازی در بهره برداران در کنار آموزش و توانمند کردن آنها می توان بسیاری از مشکلات را در این زمینه مرتفع کرد. بنابراین نقش دولت در آبخیزداری مدرن، نقشی حاشیه ای و نظارتی - مشاوره ای است.

واژه های کلیدی: مشارکت مردمی، آبخیزداری، توامندسازی، توسعه پایدار

از عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان از جمله آگاهی، وابستگی یا عدم وابستگی به دولت، اعتماد متقابل، ارتباطات متقابل و وضعیت اقتصادی اشاره کرده است (۴). شاعری (۱۳۷۸)، عوامل اقتصادی، ترویجی، حقوقی و قانونی را جزء عوامل مؤثر بر مشارکت برمی شمارد (۵). پیرو و همکاران (۱۳۸۶) عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح PRA^۱ آبخیزداری (استان فارس) را بررسی و الگویی به منظور بومی سازی این روش ارایه کردن (۶). موحدی (۱۳۷۸)، در ارتباط با عوامل مؤثر بر مشارکت مردم، مهمترین ویژگی که باعث می شود مردم با همدیگر و در کنار هم فعالیت نمایند را، داشتن منافع و علایق مشترک می داند (۷). جرج (۱۹۹۲)، بیان می دارد که مشارکت بیشتر و مؤثر تر مردم در صورتی قابل انتظار است که تطابق بیشتری بین نیازهای مردم و هدف پروژه وجود داشته باشد (۸).

در این مقاله سعی شده است در ابتدا پیش زمینه ها و اصول مورد نیاز برای اجرای یک مشارکت صحیح به طور کلی مورد بررسی

نشان داده هرچه سطح فقر و نابرابری اقتصادی به ویژه مشکل بی سوادی و ناآگاهی های عمومی بیشتر باشد به دنبال آن آگاهی کمتر و در نهایت برنامه مشارکتی ناموفق تر خواهد بود (۱). علاوه بر موارد فوق باید به این نکته توجه کنیم که بدون توجه به نقش آبخیزنشینان و مشارکت آنها در سطوح مختلف از تصمیم گیری و برنامه ریزی تا بهره برداری، مدیریت جامع و پیارچه حوضه آبخیز و در نهایت رسیدن به توسعه پایدار امکان پذیر نخواهد بود. به طوری که مایکل تودارو (۱۳۷۷) معتقد است کشورهای در حال توسعه با برقراری تعادل مناسب بین امکانات شهر و روستا و نیز ایجاد شرایط مناسب برای مشارکت وسیع مردم در تلاش هایی که برای توسعه ملی صورت می گیرد، گام بزرگی در جهت معنای حقیقی توسعه برخواهد داشت. (۲)

صالحی (۱۳۸۶) عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری را عوامل ادراکی، فردی، ارتباطی- اطلاقاتی و اقتصادی می داند (۳). محمودیان (۱۳۷۱)، در پژوهشی به برخی

مقدمه

مشارکت مردمی در طرح های آبخیزداری با توجه به آشنایی خوب ساکنین بومی با تاریخچه منطقه و شرایط ویژه حوضه آبخیز و نیروی کار زیاد و ارزان آنها، و همچنین دلسوزی این افراد برای به ثمر نشستن طرح و بهبود شرایط منطقه و نیز با توجه به کمبود شدید امکانات و سرمایه های دولتی در مقابل وسعت زیاد آبخیزهای تخریب یافته، می تواند به عنوان عاملی مثبت در اثرگذاری طرح های آبخیزداری و دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده مطرح باشد. یکی از فاکتورهای اساسی در افزایش نرخ مشارکت، توامندسازی افراد از طریق بکارگیری طیف گسترده ای از انواع آموزش ها می باشد. اغلب کشورهای پیشرفتی و حتی در حال توسعه علت موقفيت خود در طرح های توسعه روستایی و منابع طبیعی را به کارگیری آموزش های هدفمند و سازمان یافته در مراحل مختلف اجرای پروژه می دانند. شاهد این مدعای تجربه مشارکت مردمی در کشورهای چین، هند، کره، سریلانکا، اندونزی و بنگلادش است که

- مراحل مختلف پروژه می توانند باشند.
- ۲- ارتباط با مردم همراه با احترام باشد.
- مردم دارای مهارت و تجربه کافی برای انجام کارهای مربوط به جامعه خود می باشند، در تماس با مردم باید به تجربه آنها احترام گذاشت.
- ۳- قبل از اجرای طرح باید دانش و تجربیات مردم در زمینه های مختلف مورد شناسایی قرار بگیرد زیرا دانش بومی مملو از مطالبی است که می توان از آنها استفاده کرد.
- ۴- در فعالیت های مشارکتی باید به اصل آزادی افراد توجه شود. مشارکت بدون توجه به اصل آزادی و دموکراسی عملی نیست. هر یک از مشارکت کنندگان باید با امنیت کامل دیدگاه ها و نظرات خود را بیان نمایند.
- ۵- برگزاری دوره های متنوع برای یادگیری مسایل مختلف باید در دستور کار قرار بگیرد. مشارکت زمانی صورت می گیرد که مردم درباره مسایل اطراف خود هر آن چه لازم است بدانند.
- ۶- در مشارکت باید از دیدگاه پایدار برخوردار باشیم و مشارکت باید پایداری تغییرات را تضمین کند.
- ۷- در مشارکت، واقعیات از قبل برای افراد مشخص شوند.
- ۸- در مشارکت باید احتمال عدم موفقیت برای افراد مشخص شود (۹).
- ۹- میزان مشارکت در پروژه ها هرچه بیشتر باشد میزان موفقیت پروژه ها بالاتر می رود.

است استفاده از نیروهای بومی در اجرای پروژه های آبخیزداری در صورتی کارآمد و مفید می باشد که در ابتدا به پیش نیازهای زیر توجه شود:

- ۱- زمان برای مشارکت کافی باشد. فعالیت هایی که به سرعت و اضطرار صورت می پذیرند به سختی می توانند مشارکت دیگران را جلب کنند.
- ۲- فواید مشارکت مردم در طرح ها و برنامه ها باید برای افراد تشریح شود تا بتوانند با یک جمع بندی، نتایج مثبت مشارکت را درک نمایند.

- ۳- موضوع مشارکت باید مورد علاقه و نیاز مشارکت کنندگان باشد. بدون علاقه مشارکت حقیقی و همه جانبه صورت نمی پذیرد.
- ۴- در پروژه های مشارکتی مردم باید توانایی انجام آن چه به آنها و اگذار می شود را داشته باشند (۹).

بعد از در نظر گرفتن پیش زمینه های مشارکت، برای به دست آوردن یک همکاری مناسب با مردم منطقه باید یک سری اصول مشارکتی مدنظر قرار بگیرند که اهم آنها عبارتند از:

- ۱- مشارکت مردم باید در تمام مراحل پروژه باشد. یعنی طوری نباشد که افراد تنها برای کارگری و کارهای جسمی به همکاری طلبیده شوند و از هم فکری آنها استفاده نشود. بدینهی است که مردم بر اثر تجربه و دانش بومی که دارند مشارکران خوبی در

قرار بگیرند و سپس با توجه به پیشینه مشارکت در ایران، وضعیت فعلی استفاده از نیروهای بومی در طرح های آبخیزداری کشور مطالعه شود. در ادامه به بررسی راه کارهای ارایه شده توسط محققین برای توسعه مشارکت مردمی و نتایج حاصل از آنها در موارد اجرا شده می پردازیم، و در نهایت با جمع بندی موارد فوق، نتایج و راه کارهای کلی برای مشارکت همه جانبه در آبخیزداری بیان می شود.

مواد و روش ها

در این مقاله پس از مدون شدن مطالب جمع آوری شده، به منظور رفع پاره ای از ابهامات مشاوره هایی با بعضی مسئولان اداره ای کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس صورت گرفت. سپس با تجزیه و تحلیل علمی یافته ها سعی گردید راه کارهای مناسب در این خصوص ارایه گردد.

بحث و نتیجه گیری

همان طور که اشاره شد در سال های اخیر به کارگیری مشارکت مردمی همه جانبه در سراسر جهان به عنوان یکی از پارامترهای اصلی در اجرای صحیح طرح های آبخیزداری، و دستیابی به مدیریت جامع و توسعه روستایی، از اهمیت ویژه ای برخوردار شده است. امروزه کمتر طرح منابع طبیعی در سطح جهانی می توان یافت که در آن به امر مشارکت مردمی توجه نشده باشد. به تبع پیشرفت های علمی در سطح داخلی، طرح های آبخیزداری نوشته شده در سال های اخیر در کشور نیز تا حدی به امر مشارکت توجه کرده اند و سعی شده است حداقل نام مشارکت مردمی در طرح آورده شود. البته برخلاف آن چه تصور می شود، مشارکت مردمی در کشور به جز موارد کمی تنها در تئوری دارای آن سیستم منظم و ایده آلی است که در سطح جهانی مورد استفاده قرار می گیرد. بر اساس تعاریف و دستورالعمل هایی که تاکنون به چاپ رسیده

مردمی و با استفاده از روش ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) تشکیل شوند.

اولین گام در این روش که در واقع مهمترین و اصولی ترین گام روش ارزیابی مشارکتی روستایی نیز می‌باشد، مفهوم "توانمندسازی" است. طبق تعریف توانمندسازی فرآیندی است که طی آن فرد به دانش، فرهنگ و اعتماد به نفسی مجهر می‌شود که می‌تواند چگونگی زیستن و گروهی کارکردن را بیاموزد و به واسطه آن در جهت ارتقاء وضعیت جسمانی، روانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود به نحو بهینه گام بردارد. تحقق این امراز طریق ارتباطات (ملاقات، جلسات، گفتمان) و به ویژه از طریق آموزش‌های غیررسمی (جهت آماده‌سازی برای پذیرش مسئولیت جمعی) که تسهیلگران به افراد جامعه محلی می‌دهند، محقق خواهد شد (۱۴). پس از فرایند توانمندسازی، کلیه مطالعات پایه حوضه آبخیز به کمک انجمن‌های (گروه‌های) کاری تشکیل شده از ساکنان حوضه انجام می‌گیرد و در نهایت با کمک انجمن کاری (تلفیق و برنامه‌ریزی) که در برگیرنده منتخبین انجمن‌های کاری مختلف می‌باشد، برنامه نهایی که از طرفی شامل کلیه نیازها و درخواست‌های اولویت‌بندی شده حوضه نشینان با توجه به محدودیت‌ها و پتانسیل‌های موجود و از طرف دیگر شامل کلیه اهداف پاسداری و نگهداری از منابع طبیعی می‌باشد، تهیه و تدوین می‌گردد. این برنامه‌های تدوین شده در واقع همان برنامه جامع مدیریت حوضه آبخیز محل سکونت آنان می‌باشد، و در مرحله نهایی به منظور واگذاری امور مربوط به عرصه‌های منابع طبیعی و اجرای پروژه‌های مرتع و آبخیزداری به ساکنان، "تعاونی توسعه پایدار" به دست حوضه نشینان و با کمک ادارات کل منابع طبیعی و آبخیزداری تشکیل می‌شود. در اینجا توجه به این نکته ضروری است که "تعاونی‌های تولید روستایی" که تقریباً در سراسر کشور گسترش دارند. به دلایل زیر

نمی‌برند. باید بدانیم که در چهارچوب تشکل است که مشارکت معنا و مفهوم پیدا می‌کند (۱۱). تشکل‌ها، گروه‌های سازندگی، گروه‌های کاری و یا هر اسم دیگری که روی آن بگذاریم، در واقع ابزار جلب مشارکت هستند. بالان و عدل طلب (۱۳۸۵) گسترش و درونی شدن فرهنگ کار و فعالیت جمعی در توسعه اقتصادی و اجتماعی را امری اجتناب ناپذیر معرفی می‌کنند و در نتیجه نیاز به مشارکت سازمانی یافته آگاهانه و داوطلبانه جهت استفاده عقلایی از منابع نیرو در روستاهای را در فرآیند رشد و توسعه ضروری می‌دانند و در پایان ایجاد گروه‌های سازندگی و تشکل‌های تخصصی مشارکتی را به عنوان پاسخی برای ضرورت فوق بر می‌شمارند (۱۲).

بدون تردید ارتقاء مشارکت مردم از مرحله اول تا مراحل بالاتر یعنی مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ریزی خاص خود را طلب می‌کند و صاحب نظران معتقدند مکانیزم آن از طریق فرآیند توانمندسازی^۲ امکان‌پذیر است که سیاستی جهت قادر سازی اقشار مختلف مردم (به ویژه آسیب‌پذیر) جهت کمک به آنان به منظور ایجاد تشکل‌های مردمی می‌باشد. این شکل از مشارکت، اجتماعات خود سازمان یافته‌ای هستند که در زمینه رسیدن به اهداف طرح‌ها و پروژه‌های گوناگون در زمینه منابع طبیعی و توسعه روستایی تحرک نموده و در نظرات بر منابع و اجرای فعالیت‌های توسعه‌ای تصمیم می‌گیرند (۱۳).

در عین حال، مقیم (۱۳۸۶) تنها تشکل قانونی مورد قبول در کشور را که بتواند موضوعات منابع طبیعی و آبخیزداری را در بر بگیرد، "تعاونی‌ها" معرفی می‌کند و تشکیل "تعاونی‌های توسعه پایدار" را به عنوان رهیافتی برای مشارکت همه جانبه حوضه نشینان در مدیریت و برنامه‌ریزی، مطالعه، اجرا و نظارت می‌داند و پیشنهاد می‌کند این تعاونی‌ها در چارچوب مشارکت

در ایران اگرچه از لحاظ تئوری تمام موارد و اصول فوق مورد قبول قرار گرفته است، ولی آن‌چه در عمل اجرایی شود چیزی جز به کارگیری افراد برای استفاده از نیروی جسمی شان نمی‌باشد. کمتر طرح و پروژه‌ای را می‌توان یافت که از همان ابتدای مطالعات تفضیلی بتوان نقش مشارکت همه جانبه افراد بومی را در آن مشاهده نمود. استغالت زایی مقطوعی در بخش‌هایی از پروژه که نیاز به نیروی انسانی کارگری داشته باشد، عموماً نهایت مشارکت مردمی است که می‌توان در اغلب پروژه‌های اجرا شده در ایران مشاهده نمود. این نوع مشارکت نه تنها نمی‌تواند اهداف اصلی از مشارکت مردمی را برآورده سازد، بلکه در شرایطی می‌تواند ثمره‌هایی مخالف ثمره مشارکت جوامع محلی داشته باشد و افراد را نسبت به نیروها و اقدامات دولتی بدین سازد تا جایی که حتی راه حل‌های درست را در تضاد با منافع خود بدانند. بسیاری از تجربه‌های گذشته دولت در مناطق مختلف به ویژه در روستاهای بیانگر این مطلب است که عدم دخالت مردم در فرآیند برنامه‌ریزی سبب شده است که مردم در طرح‌های اجرا شده تعلق خاطری نداشته باشند. این مسئله در دراز مدت زمینه شکست این گونه طرح‌ها را فراهم آورده است. رفیع پور (۱۳۶۵) در تحقیقات خود نتیجه مشارکت مردم خصوصاً روستاییان را در اقداماتی که در جهت مسئله واقعی آنهاست به صورت ذیل گزارش کرده است:

- با سرعت بیشتری در به ثمر رساندن اقدامات کوشش می‌نمایند.
- آن اقدامات را برای خود می‌دانند و از آنها مراقبت و محافظت می‌کنند (۱۰).

در حقیقت تا قبل از اجرای اصلاحات ارضی در سال ۱۳۴۱، جوامع روستایی ایران تحت نظام ارباب و رعیتی و تشکل‌های تولیدی به نام "بنه" از سازماندهی مناسبی برخوردار بود. اما بعد از اصلاحات ارضی تا حال حاضر می‌توان گفت روستاییان از سازماندهی محلی قابل توجهی بهره

که این جلسات باعث برقراری ارتباط و اعتمادسازی بین تسهیل گران و مردم محلی گردید. بدین صورت که تسهیل گران پس از بیان مسائل عمومی و کلی جامعه روستایی، کشور شامل مشکلات بی کاری، استغال، مسائل فرهنگی و اجتماعی و وضعیت برنامه ریزی سعی کردند دیدگاه‌های گروه‌های مختلف شرکت‌کننده در جلسات را درباره مسائل جویا شوند و در مرحله بعد مردم با کمک تسهیل گران و استفاده از مقایسه زوجی در روش PRA، مشکلات و نیازهای حوضه لپویی را اولویت بندی کردند. سپس حدود سی نفر از اعضای شرکت تعاملی بازدیدهای آموزشی- ترویجی از طرح‌های مختلف آبخیزداری، آبخوانداری، تولیدی- اقتصادی به اجرا درآمده در استان‌های اصفهان و تهران داشتند و اقدام مفید دیگری که با پیگیری مسئولان تعاملی توسعه پایدار لپویی انجام شد، تشکیل دوره‌های آموزشی غیررسمی فنی حرفه‌ای بود که در ظرف مدت یک سال ۶۰۸ نفر از زنان و مردان لپویی در دوره‌های مختلف آموزشی شرکت کردند(۱۳). دو فعالیت اخیر نقش مهمی در فرهنگ‌سازی و ارتقاء دانش و آگاهی مردم که از عوامل مهم در میزان مشارکت پذیری هستند، ایفا کردند. طرح مشارکت مردمی منطقه تنگ بستانک استان فارس، با هدف توامندسازی مردم و آماده سازی آنها جهت مشارکت در امر اجرا، بهره‌برداری و نگهداری از طرح‌ها به ویژه در حیطه امور آبخیزداری و حفاظت از منابع آب و خاک در بخشی از مناطق روستایی بخش کامپیوز این استان انجام گرفته است. در این راستا، مباحث PRA به صورت مشارکتی و رتبه‌بندی به کار برده شده‌اند. بدین منظور، جلسات مختلف به منظور تبیین اهداف طرح و آموزش نحوه حل مسائل و مشکلات در منطقه برگزار گردید که در این جلسات، ساکنان بومی به کمک تسهیل گران، امکانات و توامندی‌های منطقه را تفکیک کرده و سپس توامندی‌های بالقوه و بالفعل موجود در منطقه را اولویت بندی کردند. در مرحله بعد،

جهت رشد و توسعه منطقه خود باید اقدامات مشترک جمیعی و با همکاری یکدیگر انجام دهنند. البته درک و باور عمومی مردم به این مفهوم ناشی از برداشت‌های آنان از فعالیت‌های جمیعی بوده که قبلًا در منطقه صورت پذیرفته است (۱۴).

نمی‌توانند همانند تعاملی‌های توسعه پایدار به عنوان "متولیان امور حوضه‌های آبخیز" در نظر گرفته شوند:

۱- این تعاملی‌های با اهداف و انگیزه‌های محدود (عمدتاً بهبود وضعیت کشاورزی و خرید محصولات) ایجاد شده‌اند.

۲- در روند تشکیل آنها توجهی به توامندسازی مردم نشده است.

۳- تشکیل تعاملی‌های تولید روستایی به خواست دولت بوده است و در حقیقت تعاملی‌های دولتی هستند و در نتیجه منجر به کاهش تصدی گری دولت نمی‌شوند (۱۵). تفاوت‌های عمدی این تعاملی‌های با تعاملی‌های توسعه پایدار در جدول (۱) درج شده است.

تابعی مطالعات موردی

حال به بررسی چند مورد از طرح‌های موفق آبخیزداری می‌پردازیم که در آنها سعی شده است تا از مشارکت همه جانبه جوامع محلی بهره‌گیری شود. شایان ذکر است که تعداد چنین طرح‌هایی نسبت به وسعت و تعداد حوضه‌های آبخیز کشور، بسیار اندک است.

"مردم باید از جایی که هستند و با امکاناتی که دارند، شروع کنند. تغییرات کوچک به عنوان پله‌های مثبت تغییر دیده می‌شود." (۱۵) این سخن کیندروت (۱۳۸۶) به خوبی در مورد مردم حوزه آبخیز لپویی شیراز که در سال‌های اخیر تبدیل به شهر شده است، صدق می‌کند. با این دیدگاه عده‌ای از پیشازان لپویی در سال ۱۳۸۰ با تشکیل جلسات مختلف به صورت هفت‌ای یک بار برگزار شد

جدول ۱. تفاوت‌های اساسی تعاملی‌های تولید روستایی و تعاملی‌های توسعه پایدار

تعاملی‌های تولید روستایی	تعاملی‌های توسعه پایدار
دولت متقاضی تشکیل تعاملی هستند	مردم متقاضی تشکیل تعاملی است
دارای اهداف محدود	دارای هدف غایی مدیریت جامع حوضه آبخیز
دولت دخالت مستقیم دارد	دولت نقش نظارتی - مشاوره ای دارد

مدیریت در سطح کلان، هماهنگی در سطح حوزه های آبخیز و تامین و تزریق تفکر کارشناسی در بین جامعه را بر عهده دارد (۱۷). تنها با وجود چنین نگرشی می توان بر موانع مشارکت در منابع طبیعی که به شرح ذیل می باشد، فائق آمد.

- ۱ - موانع عملی و ساختاری شامل: برنامه ریزی متمرکز، فقدان هماهنگی های محلی، بی ربط بودن محتواهای پژوهش، نبود ساختارهای محلی وغیره.
- ۲ - موانع فرهنگی شامل: بی سوادی، آگاهی کم آبخیزنشینان در مورد جنبه های گوناگون آبخیزداری وغیره (۱۸)

نتیجه گیری نهایی

هم خوانی نداشتند طرح ها با نیازهای حوضه نشینان، بی توجهی به شرایط کلی آنان همچون مشکلات مالی و بی سوادی و در نهایت عدم فرهنگ سازی مناسب، عمدۀ موانع توسعه مشارکت مردمی در طرح های آبخیزداری هستند. بنابراین ارایه راه کاری جهت رفع این معضلات باید در اولویت قرار بگیرد، که در عین حال یکی از مهمترین ملزمات راه کارهای ارایه شده، بومی بودن آنها می باشد. منظور از بومی بودن نیز

پای درختان مشمر در اراضی شیب دار در سطح ۱۰۰۰ هکتار

- تامین سوخت فسیلی جهت کاهش قطع بوته ها و درختان به میزان ۴۵۶۰۰ لیتر در سال

- تشکیل کلاس های ترویجی و بسیج عمومی اعضاء و اهالی روستا در حفاظت از جنگل ها و مراتع

- احداث آب انبار در باغات دیم

- حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از شکار پرنده ها

با توجه به موارد فوق در می بایم که با ایجاد انگیزه و اعتمادسازی در بهره برداران از منابع طبیعی در کنار آموزش و توانمند کردن آنان می توان بسیاری از معضلات آبخیزداری کشور را مرتفع کرد و غافل نشویم که ضروری می باشد با تدبیر خاص معیشت مشارکت کنندگان تأمین شود و در صورت عدم تأمین مایحتاج عمومی از جمله سوخت زمستانی و یا عدم خرید تولیدات روستایان، مشارکت و همیاری جوامع محلی با دولت مردان در زمینه حفظ آبخیزهای کشور، تحقق نمی یابد.

بنابراین نقش دولت در آبخیزداری مدرن، نقشی حاشیه ای و مشاوره ای است که

مشکلات تقسیم بندی شد و گروه های کاری و انجمن های محلی مختلف مناسب با شرایط و نیاز منطقه با استفاده از روستاییان تشکیل شد که نهایتاً منجر به تشکیل یک شرکت تعاضی توسعه پایدار گردید که در حال حاضر توسط افراد محلی اداره می شود و مدیریت منابع انسانی و مالی را بالا خص در زمینه حفظ منابع آب و خاک بر عهده دارد و اجرای طرح های مختلف استغالزا و درآمدزا در قالب آبخیزداری را در دستور کار دارد (۱۶).

مورد دوم که در این زمینه قابل ذکر است شرکت تعاضی چند منظوره آبخیزداری نوایگان داراب است که در سال ۱۳۷۵ تأسیس شد. این شرکت با مشارکت فکری- یاری - مالی اعضاء هیئت مدیره تشکیل و اجرای امور آبخیزداری، عمرانی، اقتصادی-

اجتماعی و فرهنگی حوضه آبخیز مربوطه را با هدف کنترل فرسایش، حفظ آب، افزایش تولید، ایجاد استغال و حفظ محیط زیست به عهده گرفته است. شایان ذکر است اداره این تعاضی بدون دخالت دولت انجام می گیرد.

سرمایه گذاری انجام شده در شرکت در طول دوره سه ساله فعالیت بالغ بر ۲۶۳ میلیارد ریال بوده که ۵۶/۶ درصد آن از طرف مردم انجام شده و بقیه آن از منابع دولتی (اداره کل تعاون وزارت جهاد کشاورزی) تامین شده است (۱۱).

حفاظت از جنگل ها و مراتع توسط اعضاء شرکت صورت گرفته و طرح های آبخیزداری شامل سکونتندی و نهال کاری در ۱۸۰ هکتار به مرحله اجرا در آمده است. افزایش استغال و درآمد از طریق ایجاد گاوداری های با ۳ تا ۵ رأس گاو و احداث حوضچه های پرورش ماهی در محدوده شرکت انجام شده است. ارزیابی سرمایه گذاری انجام شده در طرح درخت کاری نشان دهنده بازده مثبت بوده و نسبت فایده به هزینه ۱/۹۲ می باشد (۱۱).

دیگر اقدامات انجام شده جهت حفاظت خاک و آب، حفظ محیط زیست و جنگل ها توسط تعاضی نوایگان به شرح زیر است:

- انجام عملیات بانکت بندی و سکونتندی

- کارشناسی ارشد ، بخش مدیریت مناطق بیابانی ، دانشگاه شیراز.
- ۱۲ - بالان ، الف.، و عدل طلب ، م. ۱۳۸۵ . گروه سازندگی تجربه ای موفق در عرصه های منابع طبیعی و آبخیزداری ، سمینار برنامه ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک ، سمنان.
- ۱۳ - ضابطیان ، ج. ۱۳۸۶ . توامندسازی تشكل های مردمی فرآیندی در جهت اجرای پروژه های آبخیزداری (مطالعه موردنی حوضه آبخیز لپوی شیراز) ، چهارمین همایش ملی و علوم و مهندسی آبخیزداری ، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.
- ۱۴ - مقیم ، ح. ۱۳۸۶ . مدیریت جامع حوضه های آبخیز با مشارکت حوضه نشینان در چهار چوب تعاونی های توسعه پایدار ، اولین همایش منطقه ای منابع طبیعی و محیط زیست ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارسنجان.
- ۱۵ - (به نقل از) ضابطیان ، ج. ۱۳۸۶ . توامندسازی تشكل های مردمی فرآیندی در جهت اجرای پروژه های آبخیزداری (مطالعه موردنی حوضه آبخیز لپوی شیراز) ، چهارمین همایش ملی و علوم و مهندسی آبخیزداری ، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.
- ۱۶ - جمالی مقدم ، الف.، و همکاران. ۱۳۸۶ . اصول ، راهکارها و اهداف PRA مطالعات ارزیابی مشارکت روستایی در آبخیزداری ، چهارمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری ، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.
- ۱۷ - ساروی ، م.، و همکاران. ۱۳۸۶ بررسی نقش مشارکت مردمی در طرح های آبخیزداری و توسعه روستایی ، چهارمین همایش ملی و علوم و مهندسی آبخیزداری ، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.
- ۱۸ - اوکلی ، پیتر.، و مارسدن ، دیوید. ۱۳۷۰ . رهیافت های مشارکت در توسعه روستایی ، سلسله انتشارات روستا و توسعه : شماره ۴ ، وزارت جهاد سازندگی ، تهران.

منابع طبیعی دانشگاه تهران.

۴ - محمودیان ، ح. ۱۳۷۱ . بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح های عمرانی روستایی ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشکده علوم انسانی ، دانشگاه تربیت مدرس ، تهران.

۵ - شاعری ، ع. ۱۳۷۸ . طراحی الگوی ترویجی - مشارکتی پذیرش طرح ساماندهی خروج دام از جنگل های حوزه آبی خزر ، رساله دکتری ، بخش ترویج و آموزش کشاورزی ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات ، تهران.

۶ - پیرو ، ط.، و همکاران. ۱۳۸۶ . بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح آبخیز داری (استان فارس) . چهارمین همایش ملی و علوم و مهندسی آبخیز داری ، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.

۷ - (به نقل از) حسینی ، م.، و همکاران. ۱۳۸۵ . بررسی عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب و خاک در حوضه آبخیز جبله رود ، سمینار برنامه ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک ، سمنان.

۸ - (به نقل از) خلیقی ، ن.، و همت زاده ، ی. ۱۳۸۵ . بررسی عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره برداران در طرح های مرتع و آبخیزداری (مطالعه موردنی : حوضه کچیک در استان گلستان) ، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی ، جلد سیزدهم ، شماره چهارم. ۸۸-۹۹ .

۹ - سایت وزارت تعاون ، " ترویج ، مشارکت و تغییر "

۱۰ - (به نقل از) بالان ، الف.، و عدل طلب ، م. ۱۳۸۵ . گروه سازندگی تجربه ای موفق در عرصه های منابع طبیعی و آبخیزداری ، سمینار برنامه ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک ، سمنان.

۱۱ - آزادی ، الف. ۱۳۸۰ . نقش مشارکت در مدیریت جامع و توسعه پایدار (مطالعه موردنی شرکت تعاونی چند منظوره آبخیزداری نوایگان داراب) ، پایان نامه

هم خوانی آنها با شرایط اقتصادی ، اجتماعی و طبیعی هر منطقه می باشد ، به نحوی که با جلب رضایت عموم مردم منطقه بتوان امیدوار بود که طرح در کلیه مراحل مطالعاتی ، اجرا و نگهداری با پشتونه مردمی و به نحو اصلاح به انجام برسد.

به عبارت دیگر ، در طرح های منابع طبیعی بایستی مساله مشارکت به طور خاص مورد توجه قرار گرفته و در راستای آن برنامه ریزی های لازم صورت گیرد تا بتوان نوعی مشارکت همه جانبی را به کار برد. یک مشارکت همه جانبی شامل مشارکت در تصمیم گیری ، مشارکت در اجرا ، مشارکت در سهم بردن از منابع و مشارکت در نظرات و نگهداری از پروژه ها می باشد. ترکیب این چهار نوع مشارکت و زمینه سازی برای بالفعل شدن آنها تحت هر اصطلاحی (گروه سازندگی ، انجمان محلی ، تعاونی و غیره) ، راهکار و قالبی برای توسعه مشارکت مردمی در هر طرحی از آبخیزداری گرفته تا پروژه های توسعه روستایی می باشد.

پاورقی

1- Participatory Rural Appraisal

2- Empowerments

3- Facilitation

منابع

۱ - گروه کارشناسی اداره حوزه های معرف و نمایشی. ۱۳۷۹ . اصول و مبانی طرح ملی استقرار و راه اندازی حوزه های معرف و نمایشی در سطح کشور ، انتشارات سازمان جهاد سازندگی تهران.

۲ - تودارو ، مایکل. ۱۳۷۷ . توسعه اقتصادی در جهان سوم ، جلد اول ، مجموعه برنامه و توسعه ، چاپ پنجم ، انتشارات سازمان برنامه و بودجه ، تهران.

۳ - صالحی ، ل. ۱۳۸۶ . بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت آبخیزنشینان در طرح های آبخیز داری ، چهارمین همایش ملی و علوم و مهندسی آبخیزداری ، دانشکده